

1. Metodické vymezení základních ukazatelů ekonomické aktivity

Při sčítání lidu, domů a bytů v roce 2001 bylo na tiskopisu „Sčítací list osob“ celkem 9 otázek, které se týkaly ekonomické aktivity sčítané osoby. Byly to otázky:

- č.17 - Ekonomická aktivita
- č.18 - Zaměstnání (profese)
- č.19 - Postavení v zaměstnání
- č.20 - Odvětví ekonomické činnosti
- č.21 - Druhé, případně další zaměstnání
- č.22 - Místo pracoviště, školy
- č.23 - Místo pracoviště, školy
- č.24 - Denní dojíždka (docházka) do zaměstnání a školy
- č.25 - Dopravní prostředek

1.1 Definice ukazatelů zjišťovaných při sčítání lidu, domů a bytů 2001

Otázku o **ekonomické aktivitě** vyplňovaly všechny osoby. Každý respondent se měl zařadit do jedné z následujících tří skupin:

I. skupina - pracující - zahrnovala:

- všechny zaměstnané osoby, zaměstnavatele nebo samostatně činné osoby, tj. všechny osoby 15leté a starší, které v rozhodný okamžik sčítání byly v placeném zaměstnání jako zaměstnanci, zaměstnavatelé, podnikatelé a samostatně činné osoby, rovněž osoby v základní vojenské službě, náhradní službě, civilní službě, na vojenském cvičení, ve vazbě a ve výkonu trestu odnětí svobody,
- pracující studenty a učně, tj. studenty a učně, kteří byli k datu sčítání v placeném zaměstnání, bez ohledu na to, o jak velký pracovní úvazek se jednalo, a přesto, že se zabývali převážně studiem, tedy přípravou na zaměstnání,
- ženy na mateřské dovolené (28 nebo 37 týdnů), tj. pouze ženy na mateřské dovolené v trvání maximálně 28, resp. 37 týdnů, kterým trval jejich pracovní poměr.

II. skupinu - nezaměstnaní - zvolily osoby 15leté a starší, které v rozhodný okamžik sčítání byly bez práce, hledaly aktivně práci a byly připraveny k okamžitému nástupu do práce.

III. skupinu - ekonomicky neaktivní - tvořili:

- nepracující důchodci, ostatní osoby s vlastním zdrojem obživy, tj. osoby, které neměly příjem ze zaměstnání, ale žily z jiných finančních zdrojů, např. z úspor, rent, stipendií, z výnosu majetku, sociálních příspěvků apod.; patřily sem i ženy na další mateřské (rodičovské) dovolené a muži, pokud pobírali rodičovský příspěvek,
- žáci, studenti, učni - pokud se věnovali výlučně studiu na všech typech škol,
- osoby v domácnosti,
- děti předškolního věku a ostatní závislé osoby, tj. kromě dětí i dospělé osoby, pokud byly závislé svou obživou na některém členu domácnosti.

Další otázky týkající se ekonomických charakteristik vyplňovaly osoby podle zařazení v otázce ekonomické aktivity. Pracující osoby vyplnily všechny další otázky. Nezaměstnaní pouze otázky o zaměstnání, postavení v zaměstnání a odvětví ekonomické činnosti - a to podle posledního vykonávaného zaměstnání; nezaměstnaní absolventi škol uvedli pouze tuto skutečnost. Ze skupiny ekonomicky neaktivních osob jen žáci, studenti a učni vyplňovali otázky týkající se dojíždky/docházky do školy (otázky č. 22 až 25).

V otázce na **zaměstnání** se uvedla konkrétní vykonávaná činnost. Vojáci v základní vojenské službě, v náhradní a civilní službě uváděli jako zaměstnání "voják základní služby". Osoby na vojenském cvičení uvedly zaměstnání, z něhož byly krátkodobě uvolněny. Ženy na mateřské dovolené v trvání 28, resp. 37 týdnů, osoby ve vazbě, ve výkonu trestu a osoby nezaměstnané uváděly poslední vykonávané zaměstnání. V případě dvou zaměstnání se tato otázka vyplňovala podle hlavního zaměstnání

Postavení v zaměstnání charakterizovalo osoby ekonomicky aktivní podle jejich vztahu k pracovnímu místu - současnému nebo poslednímu. Respondent volil z možností:

- zaměstnavatelé - tj. osoby, které v rámci své podnikatelské činnosti zaměstnávají jednu nebo více osob – zaměstnanců,
- zaměstnanci v pracovním a služebním poměru - tj. osoby s pracovním poměrem na dobu určitou i neurčitou, zaměstnanci jmenovaní nebo volení a zaměstnanci ve služebním poměru (příslušníci armády a policisté, včetně vojáků v základní, náhradní nebo civilní vojenské službě),

- ostatní zaměstnanci - tj. osoby, které jsou zaměstnány na základě dohod o pracovní činnosti a dohod o provedení práce,
- samostatně činní - tj. osoby s podnikatelským oprávněním, které nezaměstnávaly v rámci svého podnikání žádné další osoby - zaměstnance. Patří sem osoby zapsané v obchodním rejstříku, v živnostenském rejstříku (s živnostenským listem, koncesí), osoby podnikající na základě zvláštních předpisů (lékaři, veterináři, advokáti, znalci, auditoři, umělci aj.), osoby provozující zemědělskou činnost podle zvláštních předpisů,
- členové produkčních družstev - tj. členové výrobních, zemědělských, případně jiných produkčních družstev. Nepatří sem řádní zaměstnanci těchto družstev ani členové spotřebitelských družstev, pomáhající rodinní příslušníci - tj. osoby, které pracují na jiném základě než pracovní právním vztahu,
- pokud byli rodinní příslušníci zaměstnáni v rodinném podniku na základě např. pracovní smlouvy, vyznačili se jako zaměstnanci v pracovním poměru.

Odvětví ekonomické činnosti se určovalo podle hlavního druhu ekonomické činnosti, která vede k vytvoření konkrétních výrobků, nebo výkonů - služeb. Zohlednit bylo třeba i popis činnosti, neboť v některých případech byl rozhodující použitý výrobní proces nebo suroviny než samotný výsledný produkt.

Druhé, případně další zaměstnání - vyplňovaly osoby zaměstnané, přičemž uvedly, zda v případě druhého zaměstnání pracují jako samostatně činní nebo v jiném postavení.

Soubor otázek č. 22 až 25 zjišťoval **informace o dojížděcí do zaměstnání a školy**. Otázky vyplňovaly zaměstnané osoby, zaměstnavatelé, samostatně činní, pracující důchodci, ženy na mateřské dovolené v trvání 28, resp. 37 týdnů a žáci základních škol, studenti a učni. Studenti a učni uváděli údaje o dojížděcí do školy i v případě, že v otázce na ekonomickou aktivitu uvedli, že jsou "pracující studenti a pracující učni". Osoby pracující ve směnném provozu, se považovali za dojíždějící denně. Za dojížděčku/docházku se považovalo i dojíždění/docházení v rámci obce, města.

Cílem bylo zjistit informace dvojího druhu, a to o:

- přesunu z místa trvalého bydliště (prostřednictvím otázek na místo pracoviště a frekvenci dojížděčky/docházky do zaměstnání) a
- každodenním pohybu zaměstnaných osob (prostřednictvím otázek o času stráveném denní dojížděčkou/docházkou do zaměstnání a používaném dopravním prostředku).

Jako **místo pracoviště** uvedla pracující sčítaná osoba buď, že pracuje ve stejném domě, ve kterém má trvalý pobyt nebo jinde s uvedením dalších podrobných údajů (stát - v případě místa pracoviště mimo ČR, okres, obec, případně ulice). Osoby, které místo pracoviště často měnily (např. pracovníci na montážích, na stavbách), a osoby bez stálého pracoviště (např. pouliční prodejci) uvedly údaj podle skutečnosti k 1. březnu 2001. Pracovníci v dopravě (řidiči, piloti aj.) uvedli místo nástupu do zaměstnání.

Frekvence dojížděčky zjišťovala četnost dojíždění z místa trvalého pobytu (denně, týdně, 1-2x měsíčně, jinak).

Denní dojížděčka/docházka do zaměstnání zjišťovala dobu jedné každodenní cesty do práce v minutách. Osoby, které z místa trvalého pobytu dojíždějí do zaměstnání jinak než denně, např. týdně, měsíčně a v místě zaměstnání jsou přechodně ubytovány (ubytovna, podnájem, apod.), uváděly v této otázce dobu denní dojížděčky/docházky z místa jejich přechodného ubytování. Doba v minutách zahrnovala celkovou dobu, která uplynula od opuštění domova (resp. místa přechodného ubytování) do registrace na pracovišti, tj. včetně pěší chůze na stanici a od stanice veřejné dopravy, čekání na příjezd, přestup apod.

V otázce o **dopravním prostředku** se zaškrtovaly všechny dopravní prostředky, obvykle používané při každodenní cestě do zaměstnání. Připouštěly se záznamy kombinací dopravních prostředků, které byly i v omezeném rozsahu zpracovány (Číselník použitých dopravních prostředků - viz příloha č. 2). Zápis „autobus (kromě MHD)“ uváděly osoby využívající autobusovou dopravu, která překračuje hranice obce/města.

1.2 Srovnatelnost údajů

Údaje o ekonomické aktivitě nejsou ani v delší časové řadě, ale ani se sčítáním 1991 plně srovnatelné. Z pohledu kvantifikace ekonomicky aktivních osob zvláště problematickými kategoriemi z dlouhodobého hlediska jsou zejména:

- pomáhající členové rodiny v zemědělství, resp. v soukromém sektoru vůbec
- ženy na mateřské a další mateřské dovolené.

Pomáhající členové rodiny byli do roku 1950 zahrnováni do ekonomicky aktivních osob, v letech 1961 - 1980 do ekonomicky neaktivních, ve sčítáních 1991 a 2001 opět do ekonomicky aktivních.

Kategorie žen na mateřské dovolené se poprvé samostatně objevila ve výsledcích sčítání 1980. Podle definice ekonomicky aktivních osob, kdy základním kritériem bylo trvání pracovního poměru v rozhodný okamžik sčítání, patřily do ekonomicky aktivních osob ženy na mateřské, ale i na další mateřské dovolené i osoby pobírající rodičovský příspěvek, pokud trval jejich pracovní poměr. Stejné principy byly uplatněny při sčítání 1991. V roce 2001 však do počtu ekonomicky aktivních osob byly zahrnuty jen ženy na mateřské dovolené v trvání 28 resp. 37 týdnů. Ostatní (tj. ženy na další mateřské dovolené a osoby pobírající rodičovský příspěvek) jsou zahrnuti do osob ekonomicky neaktivních.

Rozdílné proti roku 1991 bylo zjišťování údajů o zaměstnání, postavení v zaměstnání a odvětví ekonomické činnosti u vojáků v základní, náhradní nebo civilní vojenské službě. Při sčítání v roce 1991 uváděli tyto údaje podle posledního vykonávaného zaměstnání, v roce 2001 v souladu s metodikou ILO (International Labour Organization - Mezinárodní organizace práce) uváděli zaměstnání „voják základní (náhradní resp. civilní) služby“ a byli zahrnuti do odvětví obrany (resp. veřejné správy či sociálního zabezpečení v případě civilní služby).

Otázka na druhé, případně další zaměstnání byla naposledy zjišťována při sčítání v roce 1970 (jako vedlejší zaměstnání).

Ve srovnání s výsledky předchozích sčítání doznaly obsahových změn i základní klasifikace a číselníky, které při sčítání 2001 již plně respektovaly mezinárodní standardy.